

HİTİT KRALLIĞI'NIN KURULUŞ DÖNEMİNDEKİ İÇ OLAYLARIN SIRASI*

Turgut YİĞİT

Günümüze dek ulaşan yazılı belgelerle, Hitit tarihindeki rolü ortaya konulabilen I.Hattuşili, dört yüzyıldan daha uzun süreyle, Hitit krallığı yıkılıncaya dek devam edecek olan krallar silsilesinin, kesin olarak belgeleriyle tanıyabildiğimiz ilk kralıdır. Her ne kadar bu silsilenin, bazı belgelerdeki kayıtlara göre, ondan daha önceye gittiği anlaşılıyor olsa da, M.Ö. II. binyıl Anadolu'suna damgasını vurmuş olan Hitit uygarlığının genişçe tanınmaya ve anlaşılmaya başlandığı bu kralın zamanı, Hitit krallığının asıl kuruluş dönemi olarak kabul edilmelidir. I.Hattuşili zamanına ilişkin olmak üzere çivi yazılı belgelerden edindiğimiz bilgilerle, tüm Hitit tarihi boyunca devam edecek olan siyasal ve kültürel alandaki oluşumların ilk izlerinin görüldüğü, gelişim yönünün belirlendiği bir dönem açığa kavuşturulur.

Hem doğrudan doğruya I.Hattuşili zamanına hem de daha sonraya ait olmak üzere Boğazköy'de gün ışığına çıkarılmış olan çivi yazılı belgelerden öğrendiğimiz, üzerinde duracağımız olaylar, Hitit devletinin kuruluş döneminde başkent Hattuşa'da, bağlı kentlerde ya da kesin olarak nerede yaşanmış olduğu bilinmemekle beraber doğrudan devlet yönetimini etkileyen, genellikle de kraliyet ailesi mensuplarının içinde bulunduğu olaylardır. Aşağıda değineceğimiz bu olaylar, Hitit krallığının bundan sonra devam edecek politikalarının temellerinin oluştuğu bu dönemi derinden etkilemiştir. I.Hattuşili'nin siyasal yaşamında çok önemli yer tutan ve onun büyük sıkıntılar yaşamasına neden olan söz konusu olayların ve onların hangi sırayla cereyan ettiğinin ortaya konulması, bu dönemin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir.

* Bu çalışma V. Uluslararası Hititoloji Kongresi kitabında basılacak olan "Sequence of Internal Events During the Foundation Period of the Hittite Kingdom" başlıklı bildirinin Türkçe nüshasıdır.

Kuruluş dönemi iç olaylarını öğrendiğimiz belgelerin başında şüphesiz I.Hattuşili'nin Vasiyetnamesi olarak adlandırılan metin gelmektedir¹. Hem Hititçe hem de Akkadca olmak üzere iki dilli olarak kaleme alınan metnin asıl yazdırılış amacı, kralın evlatlık olarak veliaht ilan etmiş olduğu kız kardeşinin oğlu Labarna'yı evlatlıktan ve veliahtlıktan reddini ve onun yerine Murşili'yi veliaht tayin ettiğini asillere ve ileri gelenlere bildirmesi; onlara ve veliahdı Murşili'ye devletin gelecekte istikrarlı bir şekilde devamı için öğütler vermesi ve uyarılarda bulunmasıdır. Bu çerçevede dönemin gelişen iç olaylarından da bahsedilir.

Tarih sahnesinde henüz yerini almış devletin iç olaylarını yoğun olarak öğrendiğimiz vasiyetname olarak tanımlanan belgenin yanı sıra, I.Hattuşili zamanına ait olduğu kabul edilen ferman niteliğindeki bir belge², Zalpa kenti ile olan ilişkileri konu alan bir metin³ ve bir kronik⁴ de içerikleri ve dönemin özellikleri dolayısıyla kral ve devlet yönetimi çevresindeki gelişmelere dair bilgiler sunmaktadırlar.

Öncelikle bu olaylar nelerdir, kısaca hatırlamak gerekirse:

Kronolojik bir sıra izlenmeden iç olayların yoğun olarak anlatıldığı I.Hattuşili'nin Vasiyetnamesi'nde ele alınanlara baktığımızda, kralın daha çok kendi ailesi üyelerinin yarattığı sorunlarla uğraşmak zorunda kaldığı görülmektedir. Çocuklarının isyanları öyle boyutlara ulaşmış ve devletin geleceği açısından tehlike yaratmıştır ki, bu belgesiyle kendinden sonra tahta oturacak veliahtı Murşili'ye ve hitap ettiği zümreye uyarılarda bulunmak zorunluluğunu hissetmiştir.

Büyük kral Tabarna olarak kendini sunan I.Hattuşili, asillere ve ileri gelenlere hitaben "Genç Labarna" olarak adını verdiği yeğenine nasıl sıcak davrandığını ve onu oğlu olarak kabul edip kendisinden sonra tahta oturacak kişi olarak belirlediğini, ancak onun kendisine karşı samimi olmadığını, annesinin (yani kendisinin kız kardeşinin) ve kardeşlerinin etkisinde kaldığı ve herhalde hastalığı süresince kendisine gereken ilgiyi göstermediği gerekçesiyle evlatlıktan ve veliahtlıktan reddettiğini anlatır. Bunun üzerine onun annesinin sert tepkisinden bahsedilmektedir. Genç Labarna'nın

¹ KUB I 16 +KUB XL 65 (CTH 6)

² KBo III 27 (CTH 5)

³ KBo III 38 (CTH 3)

⁴ KUB XXXI 4+KBo III 41 (CTH 16)

annesinin ve kardeşlerinin etkisiyle Hattuša'da büyük karışıklıklar çıkarmasının muhtemel olduğu, bu nedenle de onun sürgüne yollandığı (ya da Hattuša yakınında bir yerde zorunlu ikamete tabi tutulduğu) anlaşılmaktadır⁵.

Vasiyetnamenin bundan sonraki bölümünde kral, hitap ettiği zümreye Muršili'yi veliyaht olarak tanıtmaktadır. Oğlu olarak sunduğu Muršili'nin henüz çocuk olduğu vurgulanarak, onun korunup kollanması, iyi bir şekilde yetiştirilmesi, ülkede istikrarın bozulmaması için gerekli tedbirlerin alınması yolunda talimat iletilmektedir⁶. Kral metinde oğlu olarak sunduğu⁷ Muršili'nin öz oğlu olmadığını ima edecek bir ifade kullanmamaktadır. Zamanına ait belgelerde de I.Muršili, I.Hattušili'den hep babası olarak bahsetmekle beraber; II.Muršili'nin Halap kralı Talmi-šarruma ile yaptığı bir antlaşmanın metninin⁸ baş tarafındaki Halap ile ilişkilerin tarihsel özetinin verildiği kısımda I.Muršili'nin I.Hattušili'nin torunu olarak sunulması, onun I.Hattušili tarafından evlatlık alınmış olabileceği yolundaki yorumlara neden olur. Bu yorumlar kabul edilmediği takdirde, vasiyetnamede kralın kızının isyanının başlamasının anlatıldığı cümlelerde kralın tahta geçebilecek bir oğlu olmadığını vurgulanmasını⁹, ayrıca eğer Muršili onun öz oğlu olsaydı, o dururken Genç Labarna'nın evlatlık alınıp veliyaht ilan edilmesini açıklamak güç olacaktır.

Bu arada geçmişte cereyan eden bazı olaylar her ne kadar açıkça ifade edilmese de herhalde ibret alınması için anlatılmaktadır. Kral, Huzziya adında bir oğlunu Tapaşanda şehrine idareci olarak yolladığından, ancak şehir halkının kıskırtmasıyla olsa gerek Huzziya'nın kendisine karşı isyan ettiğinden ve kendisinin bu isyanı bastırdığından bahsetmektedir¹⁰.

Metinde Huzziya'nın isyanının hemen ardından Hattušili'nin kızının başlatmış olduğu bir ayaklanmadan daha söz edilir. Anlatıma baktığımızda, o oğlunun isyanını bastırmakla uğraşırken, Hattuša'da kızının neden olduğu ve önemli boyutlara ulaşan bu hareketin başladığı izlenimi edinilir. Kralın kızının isyanın nedeni olarak onun

⁵ KUB I 16 II 1-36. Bak. F.Sommer-A.Falkenstein, *Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattusili I(Labarna II)*, München 1938, (HAB),s.3-7

⁶ KUB I 16 II 37-62. HAB, s.7-9

⁷ KUB I 16 II 37,52,57,60, III 28,32,55,62

⁸ KBo I 6 (CTH 75)

⁹ KUB I 16 II 70-71

¹⁰ KUB I 16 II 63-68

tahta geçebilecek bir oğlunun olduğu, I.Hattuşili'nin ise böyle bir oğlunun olmaması gösterilmektedir. "Bir köle"nin tahta oturacağı, yani kraliyet ailesinden olmayan birinin tahta geçebileceği ihtimali üzerine, anlaşılan kendi oğlunu tahta geçirmek ya da veliaht tayin ettirmek isteyen kızın isyanının tüm ülkeyi sardığı, çok büyük yıkımlara, kayıplara neden olduğu vurgulanır¹¹. Bu ayaklanma bastırıldıktan sonra Hattuşili'nin kızına karşı aldığı ilk önlem onun tüm malını mülkünü elinden almak olmuştur. Ancak onun itirazı üzerine bir miktar geri vermiş, neden çok vermediğini de açıklamıştır. Bütün yaptıklarına rağmen, ona hayatını devam ettirecek olanakları sunarak sürgüne yollamış, Hattuşa'ya dönmesini yasaklayarak onu evlatlıktan reddetmiştir¹². Kızın, büyükler, ileri gelenler ve halk üzerinde önemli bir etkisi bulunduğu, sebep olduğu ayaklanmanın boyutlarından ve kralın ondan çekinmesinden belli olmaktadır. Ondandır çekindiğini de ilk olarak mallarını elinden almasından ve hemen ardından da onu sürgüne yollaması ve sonuçta evlatlıktan reddetmesinden anlıyoruz. Kız, önemli bir gücü elinde bulunduruyor olmalıydı ki I.Hattuşili onun gücünü kıracak önlemleri peş peşe almaya çalışmıştır. Onun siyasal gücü, ekonomik gücüyle, yani malı mülküyle de yakından ilgili olmalıydı; belki de mücadele asıl olarak ekonomik nedenlere dayanıyordu¹³.

Vasiyetnamenin yazıldığı dönemden daha önce cereyan etmiş olması gereken bu olaylar sıralandıktan sonra, kral yeniden hitap ettiği zümreye öğüt ve uyarılarına devam eder. Bu arada çok eskiden, kendisinin büyükbabası zamanında yaşanmış bir olayı nakleder. Büyükbabası'nın, oğlu Labarna'yı Şanahuitta kentinde veliaht ilan ettiği, ancak sonradan ileri gelenler, büyükler kralın sözünü tutmayarak Papahdilmah'ı tahta oturttukları, bu olayın felaketlere yol açtığı belirtilir¹⁴. Bundan sonra da metin Murşili'ye öğütlerle devam eder ve öleceğini hisseden kralın, aralarındaki bağ kesin olarak ortaya konulamayan Haştayar adındaki bir bayana hitaben duygusal sözleriyle son bulur¹⁵.

I.Hattuşili'nin Vasiyetnamesi ile hem içerik hem de biçimsel olarak gösterdiği benzerlikle dikkati çeken¹⁶ KBo III 27 no'lu ferman

¹¹ KUB I 16 II 69-82

¹² KUB I 16 III 6-25

¹³ S.R.Bin-Nun, *The Tawananna in the Hittite Kingdom*, Heidelberg 1975, s.73

¹⁴ KUB I 16 III 41-45; Sommer-Falkenstein, *HAB*, s.13-15

¹⁵ KUB I 16 III 55-73

¹⁶ Sommer-Falkenstein, *HAB*, s.211-213

niteliğindeki belgenin de aşağıda değineceğimiz nedenlerle genellikle bu kral dönemine ait olduğu kabul edilmektedir. Bu fermanın amacı, Tawanannalık kurumunun etkinliğini azaltmak veya en azından bir Tawananna'yı sahip olduğu mevkiden uzaklaştırmaktır. Fermanla Tawananna'nın ve hatta onun çocuklarının adının dahi söylenmesi şiddetle cezalandırılması gereken davranış olarak sayılmaktadır. Vasiyetnamede anlatılanlarla birlikte düşünüldüğünde bu fermanla hedef alınan Tawananna'nın kim olduğu konusunda öncelikle iki aday ortaya çıkar. Bunlar belgelerde adlarını tespit edemediğimiz kralın kızı ve kız kardeşidir. Her ikisi de I.Hattuşili'ye karşı çocuklarıyla beraber mücadelede bulunmuşlar, onun öfkesini üzerlerine çekmişler ve sürgüne yollanmışlardır. Bazı bilim adamları söz konusu Tawananna'nın bunlardan hangisi olabileceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir¹⁷. Kralın kızının bu Tawananna olabileceği yolundaki görüş, öncelikle onun isyanı ve sonrası ile ilgili vasiyetnamede anlatılanların bu fermanla Tawananna'nın şiddetle yasaklanmasıyla paralellik göstermesi ve söz konusu ferman ile KBo III 24 no'lu metnin aynı metne ait fragmanlar olması gerektiğine dayanmaktadır¹⁸. Aynı renge, aynı yapıya sahip oldukları ve aynı stilde yazıldıkları belirtilen¹⁹ bu iki metinden, çok tahrip olmuş olan KBo III 24'ün 10. satırında «^{MUNUS}Tawa[nannaš]», 11. satırında “ve baba”, 13. satırında “kız”, 12. satırında “ahali” ve 14. satırında “kızdan aldım” ifadelerinin hepsi birlikte düşünüldüğünde vasiyetnamedeki kızın mallarının alınması anlatımına uygun düştüğü görülür. Buradan hareketle KBo III 27'de hedef alınan Tawananna'nın kralın kızı olduğu savunulmaktadır²⁰. Ancak bu iki fragmanın aynı metne ait olmadığı yolunda da görüşler vardır²¹. KBo III 27 ile KBo III 24'ün birbirine olan ilgisi kesin olmadığı halde, çok az kısmı korunduğu için ele alınan konunun tam olarak anlaşılması mümkün

¹⁷ Buradaki Tawananna'nın Bin-Nun, *Tawananna*, s.72-74,78'de kralın kızı ve S. de Martino- F.Imparati, “Sifting Through the Edicts and Proclamations of the Hittite Kings,” *III.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara 1998, s.395'te Tawananna'nın şahıs ismi olabileceği kabul edilerek kralın kızı derken, T.R.Bryce, “Hattusili and the Problems of the Royal Succession in the Hittite Kingdom,” *An.St.* 31(1981), s.15 ve R.H.Beal, “Studies in Hittite History,” *JCS* 35(1985), s.125'te açık kayıt olduğu dolayısıyla bunu kabul etmez. Bryce, a.g.e., s.16'da kralın kız kardeşini daha kabul edilebilir bulmaktadır.

¹⁸ Bin-Nun, *Tawananna*, s.74

¹⁹ E. Forrer, 2BoTU 4*

²⁰ Bin-Nun, *Tawananna*, 74-75

²¹ H.G.Güterbock, “Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200, Zweiter Teil: Hethiter,” *ZA* 44(1938), s.99 n.2

olmayan KBo III 24'te geçen birkaç sözcük ile sonuca varmak şüphe ile karşılanmalıdır.

Vasiyetnamede kralın kız kardeşi ile ilgili anlattıkları göz önüne alındığında, kız kardeşinin I.Hattuşili ile olan mücadelesi, onun ve çocuklarının kendisinden sonra tahta geçecek veliahdı ve dolayısıyla ülkesinin geleceği için kral tarafından tehlikeli görülmesi, açıkça belirtilmese de onların sürgüne yollanması, Tawananna ve çocuklarına karşı olan tahammülsüzlüğü anımsatan tavırlardır. Kız kardeşinin Hattuşa'da saray ahalisi ve halk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, vasiyetnamedeki ifadelerinden anlaşılan I.Hattuşili'nin ondan çok çekinmesi ortaya koymaktadır. Etkili bir gücü elinde bulunduruyor olması, önemli bir mevkie sahip olduğuna, yani Tawananna unvanını taşıdığına işaret etmektedir. O kız kardeşinin gücünü kırmak amacıyla Tawananna mevkiini yasaklayan bu fermanı yazdırmış olmalıydı.

Vasiyetnamenin yukarıda belirttiğimiz yazılış amacı göz önünde bulundurulduğunda, bu olaylar söz konusu belgenin yazdırıldığı esnada ya da hemen öncesinde cereyan etmiş olmalıdır. Nitekim vasiyetnamenin girişinde "hastalandım ve size Genç Labarna'yı sundum"²² diye asillere ve ileri gelenlere hitap edilir. Kolofonda da kralın bu belgeyi hasta yatağında yazdırdığı belirtilir²³. Yani Genç Labarna'nın evlatlık alınması, veliaht ilan edilmesi, veliahtlıktan reddedilmesi, bunun üzerine onun annesinin tepkisi ve Murşili'nin veliaht olarak ilanı hep vasiyetname yazdırıldığı sıradaki veya az öncesindeki olaylardır. KBo III 27 no'lu metnin 13. satırındaki "bakın size Murşili'yi verdim, babasının tahtına oturacak" ifadesi de ayrıca bu iki metnin yakın zamanlarda yazdırıldıklarına işaret eder²⁴. Muhtemelen ferman niteliğindeki belge vasiyetnameden hemen sonra yazdırılmıştı²⁵. Şu halde fermandaki Tawananna, kralın kız kardeşi olmalıdır. KBo III 27'deki hem Tawananna'ya karşı olan şiddetli tavır, hem de aynı metinde Murşili'nin veliaht olarak sunulması yine buradaki Tawananna'nın kralın kız kardeşi olduğunu

²² KUB I 16 II 2-3

²³ KUB I 16 IV 1-3

²⁴ Bin-Nun, *Tawananna*, s.73'te KBo III 27'nin vasiyetnameden sonra yazıldığı kabul edilir. Vasiyetnamede Tawananna adının hiç geçmiyor olması, bu belgeden kısa süre sonra yayınlanacak fermanla getirilecek olan yasağa uyma niyetiyle ilgili görülüyor.

²⁵ Martino-Imparati, *III.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, s.393'te de bu düşünce belirtilir.

desteklemektedir. Bu olaylardan daha önce I.Hattuşili'ye karşı ayaklanmış ve ayaklanması bastırılarak hem sürgün edilip hem de evlatlıktan reddedilmiş olan kralın kızının bu sırada Tawananna olması beklenemez.

KBo III 27'de, kralın sözlerinin dışına çıktığında olacak bir felaketi haber veren ya da bir tehdit içeren, "Hattuşa'yı yılan saracak" ifadesi ile²⁶ vasiyetnamede Genç Labarna'nın annesinin "yılan" olarak nitelenmesi²⁷ de ilginç bir benzerliktir.

Hattuşa ile Zalpa'nın üç kuşak boyunca ilişkisini kısaca bize aktaran KBo III 38 no'lu metin, I.Hattuşili zamanına ilişkin Zalpa kentindeki bir isyanı konu alır. Metinde Zalpa ile ilişkileri ele alınan kralların isimleri açıkça verilmez. Bunlar *A-BI A-BI LUGAL* "kralın büyükbabası", *A-BI LUGAL* "kralın babası" ve *LUGAL* "kral" olarak geçer. Metni yazdıran kendisini "kral" olarak sunmaktadır.

Bu konuyla ilgilenen bilim adamları metnin yazarı olarak I.Murşili veya I.Hattuşili'yi öne sürmektedirler²⁸. I.Murşili zamanına ait olup, onun öncesine de değinen metinlerde I.Hattuşili'den *A-BI LUGAL* olarak bahsedilmektedir²⁹. KBo III 38'de geçen *A-BI*

²⁶ KBo III 27 26-27

²⁷ KUB I 16 II 10,20

²⁸ Bin-Nun, *Tawananna*, s.56'da, V.Haas, "Zalpa, die Stadt am Schwarzen Meer und das althethitische Königtum," *MDOG* 109(1977), s.21-22'de, A.Kempinski-S.Koşak, "CTH 13:The Extensive Annals of Hattusili I(?)," *Tel Aviv* 9(1982), s.99'da bu metnin yazarı olarak I.Hattuşili'yi; R.S.Hardy, "The Old Hittite Kingdom," *AJSL* 58(1941), s.193'te, O.R.Gurney, "Anatolia c.1750-1600 B.C.," *CAH* II/1(1973), s.247'de, H.Otten, *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, StBoT 17(1973), s.62'de, H.A.Hoffner, "Histories and Historians of the Ancient Near East: The Hittites," *Or.* 49(1980), s.291'de I.Murşili'yi kabul ederler.

²⁹ I.Murşili zamanında yazılan kroniklerde I.Hattuşili'den bahsedilirken *A-BI LUGAL* "kralın babası" ifadesi kullanılmaktadır. Bu kroniklerden KBo III 34 (CTH 8), KBo III 28 (CTH 9), KUB XXXVI 105// VBoT 33 (CTH 9) ve yine I.Murşili zamanına ait bir metin KBo III 44 (CTH 39)'de I.Hattuşili'den *A-BI LUGAL* diye bahsedilerek, bu kral zamanına ilişkin bilgiler verilmektedir. KBo III 34 no'lu metinde "kralın babası" zamanına ilişkin olaylar, bazı şahıs adlarının yardımıyla I.Hattuşili dönemine verilebilmektedir. Bunun yanı sıra KBo III 28 ve KUB XXXVII// VBoT 33'de "kralın babası" zamanına ilişkin anlatımlar, I.Hattuşili zamanına verilmekte, dolayısıyla metinlerin I.Murşili zamanına ait oldukları kabul edilmektedir. Hoffner, a.g.e., s.303'te saray kroniklerinde anlatılanların çoğunun "kralın babası" zamanında yer aldığını, bunun muhtemelen I.Hattuşili olduğunu ve metinlerin de I.Murşili zamanında yazıldığını ileri sürer. S.291'de de saray kroniklerindeki "kralın babası'nın I.Hattuşili ve "kral"ın da I.Murşili olduğunu ifade ederek, Zalpa metnindeki üç kuşağı I.Murşili, I.Hattuşili ve I.Hattuşili'nin sefeli olarak kabul eder.

LUGAL de aynı şekilde, I.Murşili zamanına ait bir metinde I.Hattuşili'den söz etme kalıbına uymasına ve bunun yanı sıra metnin içeriği incelendiğinde ortaya çıkan bazı hususlara dayanarak *A-BI* LUGAL'ı I.Hattuşili kabul edebiliriz.

Söz konusu metne göre kralın babası zamanında Zalpa kenti yaşlıları idareci olmak üzere ondan bir oğlunu istemişlerdir. Ancak bu istek üzerine gönderilen oğul Hakkarpili babasına karşı yani I.Hattuşili'ye karşı isyan etmiştir³⁰. Belgenin devamından kral zamanında da, yani I.Murşili zamanında da Happi adındaki prens yine aynı şehirde babasına isyan etmiş olarak anlatılır³¹. Böylece kendi çocuklarının isyanı ile bunaldığını vasiyetnameden bildiğimiz³² I.Hattuşili'ye karşı yine bir oğlunun isyanından haberdar oluyoruz. Nitekim biz bu isyanları Telipinu Fermanı'nın giriş kısmındaki tarihsel özetle de buluruz. Burada da I.Hattuşili döneminden bahsedilirken onun çocuklarını idareci olarak kentlere yolladığından ancak oralarda isyanlar çıktığından söz edilmektedir³³.

KBo III 38 no'lu belgeden “kralın büyükbabası” zamanında da Zalpa ile ilişkilerin olduğu anlaşılacakla beraber, büyükbabanın hangi kentte bulunduğu dair bir bilgi yoktur. “Kralın babası” zamanında ise ilişkilerin Hattuşa'dan sürdürüldüğü açıktır³⁴. “Kral” zamanında da yine Hattuşa kenti isyancıların muhatabı olan kralın kentidir³⁵. Hattuşa'nın Hattuşili'den itibaren başkent olduğu kabul edilirse, bu durumda söz konusu belgede Hattuşa'da olduğunu açıkça gördüğümüz “kralın babası”nın I.Hattuşili olması ihtimali, bu kişinin I.Hattuşili'nin selefi olması ihtimalinden daha yüksektir. Metnin I.Murşili zamanına ait olduğu yolundaki görüş bu şekilde de desteklenebilmektedir

I.Hattuşili'ye ait ferman niteliğindeki metnin, KBo III 27'nin, sonundaki Murşili'ye hitaben “Zalpalı adam”ın I.Hattuşili'ye karşı isyan ettiğini çağrıştıran cümlesinde, belki de Hakkarpili'nin KBo III 38'ten öğrendiğimiz isyanı aranmalıdır.

Puhanu kroniği olarak adlandırılan ve I.Hattuşili zamanına tarihlenen bir belgedeki ifadelerle dayanarak, Arinna'da bir muhalifin

³⁰ KBo III 38 öy. 18-28

³¹ KBo III 38 öy. 20-29

³² KUB I 16 III 26

³³ KBo III I I 25-31

³⁴ KBo III 38 öy. 19-20

³⁵ KBo III 38 ay. 21,26,30

tahta geçirilmesi teşebbüsü yolunda yorumlarda bulunmaktadır³⁶. Buna göre I.Hattuşili zamanındaki bir iç olay daha belirlenebilir.

İç olaylar kısaca hatırlandıktan sonra asıl konumuza gelince:

I.Hattuşili dönemine ilişkin bilgiler edindiğimiz çeşitli kaynaklardan bu kral zamanında yapılan askeri seferleri de öğrenmekteyiz³⁷. Hattuşa başkent olmak üzere Orta Anadolu'da, Anadolu'nun batısında ve bilhassa Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye yönünde yapılan seferlerle Hitit krallığının sınırları genişletilmiş, başkente önemli ölçüde zenginliklerin aktarılması sağlanmış ve tüm Hitit tarihi boyunca devam edecek olan dış politikaların temelleri atılmıştır. Bu başarılı askeri seferlerin, fetihlerin ve yukarıda sözünü ettiğimiz iç olayların, Hitit krallığının söz konusu kuruluş döneminde nasıl bir sıra ile cereyan ettiğini kesin olarak ortaya koymak mümkün değildir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki I.Hattuşili'nin krallığının ilk zamanları, çoğunlukla askeri seferler ve fetihlerle sınırların genişlediği ve ülkeye zengin ganimetin aktığı dönem iken, bu kralın son zamanları herhalde üzerinde durduğumuz iç karışıklıkların yoğunluk kazandığı dönem olmuştur. Vasiyetnamede anlatılanlar genel olarak böyle bir izlenim yaratırken, ayrıca kralın dışarıdaki düşmanlarını yendiğini, ülkesini huzurlu tuttuğunu, bundan sonra da huzurun bozulmaması için gösterdiği gayreti belirten cümleleri³⁸ de bunu desteklemektedir. Telipinu Fermanı'nın giriş kısmındaki özetteki söz konusu dönemin genel tasviri de bu durumu pekiştirmektedir³⁹.

³⁶ KUB XXXI 4+KBo III 41 10-20; O.Soyal. "KUB XXXI4+KBo III 41 und 40 (Die Puhau Chronik) zum Thronseit Hattusilis," *Hethitica* 8(1987), s.201vd.'da Anadolu'nun güneybatısında aranması gereken bir Arinna kentinde olduğu öne sürülen olayın yer aldığı kronikte anlatılanlarla I.Hattuşili'nin Yıllıkları ve başka bir kronikle de paralellikler kurulmaktadır. Her ne kadar metinde dağlardan ve denizden bahsedilse de, muhaliflerin bir başkasını tahta geçirmek için Hattuşa'ya çok uzak bir yere gitmeleri yerine, meşhur Arinna'nın burada söz konusu olması, hem başkente yakınlığı hem de metinde belirtilen Halpa'ya sefer hazırlıklarının başlatılması düşünüldüğünde daha yakın ihtimal olarak belirir.

³⁷ Hitiçe (KBo X 2) ve Akkadca (KBo X 1) olmak üzere iki ayrı nüsha ele geçen I.Hattuşili'nin Yıllıkları(CTH 4), Telipinu Fermanı (KBo III 1)(CTH 19), Urşu kuşatması metni (KBo I 11)(CTH 7), kesin olmamakla birlikte yine bu kral zamanına ait olduğu kabul edilen yıllıklar (CTH 13), ve diğer bazı metinler (CTH 14,15,17).

³⁸ KUB I 16 II 27-29

³⁹ KBo III 1 17-31

Tüm Hitit krallığı boyunca devam eden yönetim politikalarının, geleneklerin, kurumların, esaslarının olduğu bu dönemde, bu gelişmeleri etkileyen iç olayların sıralanışı üzerinde durulacağı zaman, öncelikle I.Hattuşili'nin Yıllıkları'nda kendini Tawananna'nın erkek kardeşinin oğlu olarak sunması hatırlanmalıdır⁴⁰. I.Hattuşili'nin tahta geçişi, kendisinden önceki kralla olan ilgisi ve tahtın yasal varisi olup olmadığı konularında farklı görüşler öne sürülmüştür. Ancak kendini Tawananna ile akrabalık bağı içinde sunmaya gayret etmesi, onun tahta hakkı olmadığı halde, yani tahta geçiş teamüllerine aykırı olarak çıktığı izlenimini uyandırmaktadır. Şu halde, yukarıda bahsettiğimiz Puhanu kroniğinde okunan bazı cümlelerin yorumlanması sonucunda onun bir muhalifinin Arinna'da tahta geçirilmek istenmesi olayı, I.Hattuşili'nin bu durumunun bir sonucu olarak görülebilir. Belgeden açıkça anlaşılamayan bu taht mücadelesi olayı eğer yorumlandığı gibi ise, şüphesiz I.Hattuşili'nin krallığının daha başında, Anadolu'da geniş çaplı siyasal birliğin henüz sağlanamadığı dönemde cereyan etmiş olmalıdır. Nitekim söz konusu metnin daha sonraki satırlarında Hurriler'in gelmek üzere olduğunu, Hurrilerle mücadele edildiğini anlatan cümleler vardır⁴¹. I.Hattuşili'nin Yıllıkları'nda da onun Hurrilerle mücadelesinin ilk yıllarında olduğu hatırlanmalıdır⁴².

Zalpa kentinde Hakkarpili'nin isyanının vasiyetnamede I.Hattuşili'nin zamanına ilişkin anlatılan olaylardan önce yaşanmış olduğu kabul edilmelidir. Zira kralın son zamanlarında kaleme alınmış olan vasiyetnamede bu olaydan söz edilmez. Yani bu belgenin yazılmasından sonra Zalpa'da bu isyanın yaşanması söz konusu olamaz. Çünkü daha önce de değindiğimiz gibi, vasiyetnamede kralın tahta geçebilecek bir oğlu olmadığı vurgulanmaktadır. Bu yüzden de zaten kızın isyanı çıkmıştır. Ayrıca I.Hattuşili'nin kız kardeşinin oğlu Genç Labarna, onun Hakkarpili adında bir oğlu varken veliaht tayin edilemezdi. Öz oğul olmadığı ve evlatlık alınmış bir torun olabileceği kabul edilen Murşili'nin de böyle bir durumda evlatlık alınıp tahta varis olması beklenemez. Ayrıca Hakkarpili'nin isyanının bastırılması, vasiyetnamede belirtildiği üzere hasta yatağında olan bir kişinin yapabileceği iş değildir. Buna göre Zalpa'daki KBo III 38 no'lu metne konu olan bu isyan, vasiyetnamede anlatılan I.Hattuşili zamanına ilişkin olaylardan daha önceye ait olmalıdır. Yıllıklarında

⁴⁰ KBo X 2 I 1-3

⁴¹ KBo III 40 12-13, 16

⁴² KBo X 2 I 24-26

I.Hattuşili'nin ilk yıllarında Zalpa'ya sefer yaptığından bahsedilir⁴³. Bu sefer KBo III 38'de anlatılan isyanla bağlantılı olamaz. Zalpa, bu sefer sonucunda Hitit krallığının sınırları içine katılmış, oraya yollanan prensin isyanı da ancak bundan daha sonra gerçekleşmiş olmalıdır.

I.Hattuşili'nin Vasiyetnamesi'nde geçmişten ders alınması amacıyla anlatıldığını belirttiğimiz Tapaşanda'da oğlu Huzziya'nın ayaklanması, bu belgedeki doğrudan bu kral zamanına ilişkin konu edilen olaylardan en eskisi olmalıdır⁴⁴. Vasiyetnamenin asıl yazılış amacına ilişkin cümlelerin bulunduğu kısmında geçmişten bir olayın nakledilmesi şeklinde yer almış olsalar da, bu belgenin kaleme alınmasından daha önce yaşanmış olayların, onun yazıldığı esnada hâlâ dolaylı etkilerinin devam ettiğini bildiğimiz için, bu isyan olayının söz konusu belgede anlatılan diğer olaylardan daha önce gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim önce oğlu Hakkarpili'nin sonra da diğer oğlu Huzziya'nın isyanı ve bu isyanların bastırılması sonucunda I.Hattuşili'nin tahta çıkabilecek oğlu kalmadığından, bu durumla ilgili olmak üzere, Huzziya'nın isyanını takiben kralın kızının isyanı başlamıştır.

Vasiyetnameye göre ülkede çok büyük kargaşaya ve yıkıma neden olan kızın kendi oğlunun veliaht olması için başlattığı bu ayaklanmanın büyümesinin bir sebebi, belki de I.Hattuşili'nin bu sırada Tapaşanda'da bulunuyor olmasıydı. I.Hattuşili'nin geçmişte yaşanan ve devletin gelecekte güvenli bir şekilde devamı için yaptığı uyarılar sırasında hatırlattığı bu olaylardan sonra, ailesinden hiç kimsenin kendi isteğine uymadığı yolunda bir yakınmada bulunduğu görülmektedir⁴⁵. Bu yakınmada, belgenin yazıldığı zamana kadar yaşanmış, sıraladığımız isyanların yanı sıra, yazdırılmasından hemen önce yaşanmış, etkileri hâlâ güçlü bir şekilde hissedilen nedenine yukarıda değindiğimiz kız kardeşinin şiddetli tepkisi, onun ve oğlunun ülkenin geleceği için oluşturduğu belirtilen tehlikenin de katkısı olmalıdır.

⁴³ KBo X 2 I 9-14

⁴⁴ Yine bu belgede anlatılan, I.Hattuşili'nin büyükbabasının oğlu Labarna'yı Şanahuita'da veliaht ilanı, ancak onun yerine Papahdilmah'ın tahta geçirilmesi (KUB I 16 III 42-44) şüphesiz daha erken bir zamana, Hitit krallığının asıl kuruluş dönemi olarak kabul ettiğimiz dönemden öncesine aittir. I.Hattuşili'nin Vasiyetnamesi'nde yer alan olayların sırasının belirlenmesi üzerinde Bin-Nun, *Tawananna*, s. 24-25'te ve Bryce, *An.St.* 31(1981), s.16'da durulmuştur.

⁴⁵ KUB I 16 III 26

Kralın kızının neden olduğu karışıklıklar ile kız kardeşinin oğlunu evlatlık alıp veliyaht ilan etmesi arasında çok fazla zaman bulunmadığı anlaşılıyor. Kendisinden sonra tahta oturacak kişinin belirlenmesiyle yakından ilgili ayaklanmalar üzerine veliyahtını belirlemek zorunda kalan I.Hattuşili, yeğeni Genç Labarna'yı seçmiş görünüyor. Ancak vasiyetnamenin girişinde etkileyici bir üslupla anlatıldığı üzere Genç Labarna, merhametsizliği bahane edilerek veliyahtlıktan uzaklaştırılmıştır. Kralın bu olay üzerine tepki gösteren kız kardeşi ve onun çocukları hakkında söyledikleri ve tutumu, metinde hitap ettiği zümreye uyarıları onun veliyaht değişikliği yapmasının nedeninin ülkesinin geleceğine ilişkin taşıdığı endişeler olduğunu göstermektedir. I.Hattuşili'nin Genç Labarna'yı azletmesinin hemen peşinden Murşili'yi öne çıkarmasının nedeni de kız kardeşinin oğlu için ısrarlı isteğinden kurtulmak amacıyla tercih ettiği bir yasal yol⁴⁶ ya da kendisinin ölümünden sonra Genç Labarna'nın tahta geçirilebileceği endişesi olmalıdır⁴⁷. Henüz çocuk olan Murşili'nin veliyaht olarak bildirilmesi vasiyetnamenin yazıldığı sırada gerçekleşmiş bir olaydır.

KBo III 27 no'lu fermenda kendisinin ve çocuklarının adlarının dahi söylenmesinin yasaklanmasına varan sert önlemlere maruz kalan Tawananna'nın Hattuşili'nin kız kardeşi olduğunu, bu belgeden ve vasiyetnameden edinilen bilgilerin birlikte değerlendirilmesi yoluyla kabul ediyoruz. Vasiyetnamenin yazıldığı sırada ya da ondan az önce gerçekleşmiş gelişmelerin sonucu kaleme alınmış olan bu fermanla Tawanannalık kurumunun saf dışı bırakılmaya çalışılması, aynı zamanda kuruluş dönemindeki iç karışıklıkları durdurmaya yönelik bilinen son girişim olarak görünmektedir.

⁴⁶ I.Hoffmann, *Der Erlaß Telipinus*, Heidelberg 1984, s.90

⁴⁷ Hardy, *AJSL* 48(1941), s.196